

ЛИТВИНОВ

Анатолій Іванович
alitvinov@ukr.net

УДК 338.43:334.732.2

ФІНАНСОВА КООПЕРАЦІЯ ЯК ШЛЯХ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИFINANCIAL COOPERATION AS THE WAY OF SOLVING THE
PROBLEM OF SECURING THE OPERATIONS OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES WITH THE FINANCIAL RESOURCESк.е.н., доцент, ХНТУСГ ім.
Петра Василенка, м. Харків

Стаття присвячена проблемі забезпечення господарських потреб сільськогосподарських підприємств необхідними фінансовими ресурсами та обґрунтуванню підходів до її вирішення. Показано, що сільськогосподарські підприємства мають реальний потенціал для формування на кооперативних засадах саморегульованих фінансових об'єднань. Такі об'єднання забезпечують своїм учасникам підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та діяльності підприємства в цілому.

Статья посвящена проблеме обеспечения хозяйственных потребностей сельскохозяйственных предприятий необходимыми финансовыми ресурсами и обоснованию подходов к ее решению. Показано, что сельскохозяйственные предприятия имеют реальный потенциал для формирования на кооперативных основах саморегулирующихся финансовых объединений. Такие объединения обеспечивают своим участникам повышение эффективности использования финансовых ресурсов и предприятия в целом.

The article is devoted to the problem of securing operational activities of the agricultural enterprises with the required financial resources and substantiating the approaches to the solution of such problem. It has been shown that agricultural enterprises have a real potential for the forming the self regulating financial alliances on the cooperative basis. Such alliances secure more efficient use of financial resources and more efficient operations of the enterprise as a whole to the members.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, фінансові ресурси, кредитування, страхування, фінансова кооперація, інтеграція, економіка, ефективність

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, финансовые ресурсы, страхование, финансовая кооперация, интеграция, экономика, эффективность

Keywords: agricultural enterprise, financial resource, loans, insurance, financial cooperation, integration, economic, efficiency

ВСТУП

Актуальність та необхідність вирішення питання залучення фінансових ресурсів до аграрного сектору обумовлюється характерними особливостями сільського господарства. До них, зокрема, відносяться сезонний характер виробництва та тривалий виробничий цикл, що обумовлює касові розриви, вплив значної кількості неконтрольованих факторів, що спричинює порівняно високий рівень виробничих та підприємницьких ризиків. Дана проблема є відчутною як для галузі в цілому, так і для кожного сільськогосподарського підприємства. Зараз вона ускладнюється несприятливим підприємницьким середовищем, нерозвинутою інфраструктурою фінансового ринку, браком дієвих інноваційних фінансових інструментів та підходів, спрямованих на задоволення потреб сільськогосподарських підпри-

ємців, складною ситуацією із фінансуванням державних програм підтримки аграрного сектору.

Висока актуальність проблем, на окреслення напрямків розв'язання яких спрямована ця праця, знайшла визнання у працях багатьох провідних фахівців. Серед них слід відзначити праці В.К. Збарського [1], А.С. Кудінова [2], О.Г. Малій [3], М.Й. Маліка [2], П.Т. Саблука [4], інші. Разом із тим, проблема сільськогосподарського кредитування та інших інструментів забезпечення сільськогосподарського підприємства фінансовими ресурсами потребує доопрацювання, пошуку та обґрунтування нових рішень, спрямованих на адаптацію сільськогосподарських підприємств до ефективної роботи в сучасних умовах.

МЕТА РОБОТИ

Головною метою даної статті є науковий пошук інноваційних способів вирішення проблеми залучення фінансових ресурсів до господарського обороту сільськогосподарських підприємств, їх адаптації та забезпеченні ефективного функціонування в умовах скорочення фінансування державних програм підтримки аграрного сектору.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу роботи становлять наукові праці, нормативно-правові акти, ресурси мережі Internet. Інформаційну основу проведеного дослідження склали дані Національного банку України [5] та Держстату [6] про обсяги залучених сільськогосподарськими позичальниками обсягів кредитних

ресурсів, строки кредитування, обсяг розміщених суб'єктами господарської діяльності, зайнятими в сільському господарстві депозитів, динаміку кредитних ставок сільськогосподарських позичальників та по економіці в цілому, рентабельність сільськогосподарських підприємств, інші дані. Проведене дослідження охоплює період із 2008 по 2015 р. Обробку числових даних і розрахунки здійснено за допомогою статистичного пакету R [7], коефіцієнти кореляції обчислено за методом Пірсона [8].

РЕЗУЛЬТАТИ

Динаміка кредитних ставок по економіці в цілому, сільськогосподарських позичальників та рентабельності сільськогосподарських підприємств міститься в наступній таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка ставки за кредитами, виданими сільськогосподарським позичальникам у порівнянні із середнім по ринку рівнем та рентабельністю с.-г. підприємств (2008-21015 рр).

[НБУ [5], Держстат [6]]

Рік	Кредитна ставка, %		Рентабельність, %
	всі галузі	с.-гю підприємства	с.-г. підприємства
2015	17,7	20,2	30,5
2014	14,5	20,1	9,3
2013	14,1	15,2	8,3
2012	14,8	17,6	16,3
2011	14,4	13,5	19,3
2010	14,0	14,9	17,5
2009	17,6	19,2	8,7
2008	19,7	18,4	7,7

Щодо кредитної ставки сільськогосподарських позичальників слід відмітити наявність доволі слабкої тенденції щодо її підвищення в досліджуваному періоді. Разом із тим, по ставці кредитування по економіці в цілому маємо більш потужну протилежну тенденцію. Разом із тим, рух цих показників є доволі тісно узгодженим між собою (коефіцієнт кореляції становить 0,58). Зважаючи на те, що із загального показника сільськогосподарські підприємства не виокремлювались, такий зв'язок є очікуваним. Але протилежно спрямований рух тенденцій динаміки показника величини кредитної ставки по сільськогосподарським позичальникам і загального по економіці свідчить про нарощування тенденцій щодо перерозподілу вартості, створеної в сільському господарстві на користь інших галузей економіки.

Іншою характерною ознакою сільськогосподарського кредитування є традиційно більш висока ставка відсотку за середній по економіці рівень. Так, в межах досліджуваного періоду (2008-2015 рр) сільськогосподарські позичальники сплачували нижчу за загальний рівень кредитну ставку лише у 2008 та у 2011 рр. В решті випадків ставка була вищою. Зважаючи на ринковий, добровільний характер банківського кредитування в Україні це

вказує на кращу ситуацію в сільському господарстві в порівнянні з рештою економіки.

Разом із тим, слід прийняти до уваги дію державних програм підтримки сільськогосподарських виробників і, зокрема, програму часткової компенсації ставки за кредитами, отриманими сільськогосподарськими товаровиробниками [9]. В ринкових умовах зростання відсоткової ставки є очікуваним ефектом від подібних заходів. А це означає, що із підтримки сільськогосподарських товаровиробників подібні заходи фактично перетворюються на програми підтримки банківського сектору. Ця теза також узгоджується із тим, що в ході досліджень не вдалось виявити зв'язку показників рентабельності сільськогосподарських підприємств і величини кредитної ставки сільськогосподарських позичальників (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,01). Але, якщо виключити нетиповий 2015 рік, то отримаємо доволі тісний обернений зв'язок із коефіцієнтом кореляції, що дорівнює -0,66. Це означає, що вища за загальний рівень кредитна ставка не може бути пояснена більш високою рентабельністю сільськогосподарських підприємств. Навіть навпаки, чим гірше йдуть справи в сільськогосподарського підприємства, тим вищу ставку виставляє йому банк за своїми кредитами. А

державні програми компенсації відсоткових ставок фактично заохочують банківський сектор до цього.

Розв'язати цей проблемний вузол є можливим шляхом створення саморегульованих фінансових об'єднань сільськогосподарських виробників на основі кооперативних принципів та господарського розрахунку. Потужного імпульсу для розвитку подібних об'єднань може надати їх державна підтримка у формі надання їм позичкового капіталу на тимчасовій або постійній основі. Наданий позичковий капітал виступає каталізатором і надає

такому об'єднанню потужного імпульсу для розвитку і переходу на подальше функціонування на засадах самофінансування та самокупності. Заснований в 1862 р., як фермерський кооператив [10], банк "Райфайзен" є прикладом успішного втілення цієї ідеї на практиці навіть без залучення державного фінансування.

Ситуацію з динамікою обсягів сільськогосподарського кредитування та розміщених аграріями депозитів характеризує таблиця 2.

Таблиця 2

Динаміка виданих кредитів та залучених депозитів по сільськогосподарському сектору, млрд. грн.
[НБУ [5]]

Рік	Україна		Харківська область
	кредити	депозити	кредити
2015	48,42	17,11	1,91
2014	55,34	27,85	2,05
2013	43,53	21,01	1,54
2012	36,49	9,93	1,04
2011	34,14	9,81	1,12
2010	26,55	8,24	0,94
2009	26,03	4,60	0,92
2008	28,81	7,91	1,12

Стосовно динаміки кредитування по Харківській області слід зазначити, що обсяг кредитів тут тісно корелює із аналогічним загальноукраїнським показником (коефіцієнт кореляції становить 0,96). Це підтверджує єдиний характер процесів, що відбуваються у сфері сільськогосподарського кредитування та дозволяє стверджувати, що одержані на основі аналізу загальноукраїнських показників висновки залишаються справедливими і для харківських аграріїв.

Наступним важливим спостереженням є наявність потужного зв'язку між обсягом депозитів, розміщених в банківських установах сільськогосподарськими суб'єктами господарської діяльності та обсягом наданих їм кредитів (коефіцієнт кореляції становить 0,94). Разом із тим, обсяг депозитів за своєю величиною в досліджуваному періоді становить 18-50% від обсягу наданих кредитів (на кінець періоду — 35%). Це підтверджує тезу про наявність в сільському господарстві реальної можливості до створення саморегульованих фінансових об'єднань на кооперативних засадах. Разом із тим, порівняння динаміки обсягів кредитів та депозитів свідчить і про те, що власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств недостатньо для повного задоволення власних потреб у фінансуванні. Навіть за умови їх ефективного перерозподілу за допомогою кооперативних фінансових об'єднань. Тому провідна роль банківської системи і на перспективу залишається важливою. При цьому, поява нового інституту фінансування потреб сільськогосподарських товаровиробників створює умови для зниження вартості для них банківського

кредитування внаслідок дії механізмів ринкової конкуренції. Кооперативні принципи участі членів таких об'єднань в їх прибутках є іншим чинником зменшення вартості фінансування потреб сільськогосподарських виробників. Участь держави у формуванні позичкового капіталу таких об'єднань дозволить забезпечити ефективність і цільовий характер державних програм, спрямованих на аграрний сектор.

Наступним етапом дослідження став аналіз структури залучених сільськогосподарськими підприємствами кредитів (таблиця 3).

Тут маємо висхідний тренд до зростання обсягу наданих короткострокових кредитів (коефіцієнт кореляції становить 0,68, середньорічний темп зростання - 1,87 відсоткових пункти). Із довгострокових - по групі кредитів терміном 1-5 років - маємо потужний низхідний тренд, коефіцієнт кореляції -0,83, середньорічне падіння - 2,46 відсоткових пункти. По групі кредитів терміном понад 5 років маємо висхідний тренд із коефіцієнтом кореляції 0,64 та середньорічним темпом зростання у 0,6 відсоткових пункти. Власне, в складній сучасній ситуації, яка характеризується зростанням рівня ризиків внаслідок дії політичних та інших факторів, реструктуризація кредитного портфелю із наданням пріоритету короткостроковій групі є зрозумілим та очікуваним явищем. Разом із тим, слід звернути увагу і на повільне зростання питомої ваги групи кредитів терміном понад 5 років, що свідчить про наявність інвестиційного потенціалу галузі та визнання цього факту на практичному рівні найбільш потужним інституційним кредитором -- банківською системою.

Структура наданих с.-г. позичальникам кредитів за терміном надання, %

[НБУ [5]]

Рік	Термін кредиту		
	до 1 року	1-5 років	понад 5 років
2015	45,55	42,04	12,41
2014	45,09	45,66	9,25
2013	54,74	35,65	9,61
2012	45,25	44,11	10,64
2011	39,06	50,52	10,42
2010	32,51	55,41	12,08
2009	39,36	53,72	6,92
2008	37,67	56,41	5,92

Практичний досвід сільськогосподарських підприємств, які увійшли до складу потужних промислово-фінансових груп, таких як, наприклад, українська "Приват" або кіпрська "Ukrlandfarming" свідчить про наявність значних переваг інтегрованих об'єднань, які мають можливості для маневрування фінансовими ресурсами всередині групи.

У сфері управління ризиками сільськогосподарських підприємств традиційно потужними залишаються позиції обов'язкового страхування. Разом із тим, після того, як кошти сільськогосподарських підприємств потрапляють на рахунки страхових компаній, втрачається можливість забезпечити їх цільове використання виключно для обслуговування потреб сільськогосподарських страхувальників. А обов'язковий характер страхування перетворює його на своєрідний податок і формує передумови для вимивання із сільськогосподарських підприємств їх фінансових ресурсів.

Шляхом до вирішення цієї проблеми є створення сільськогосподарськими підприємствами резервних фондів. Цей підхід має низку переваг у порівнянні із традиційним страхуванням. Адже обігові кошти, спрямовані у відповідні фонди фактично залишаються у власності підприємства. В разі, коли несприятливі події не відбулись, ці кошти залишаються в його розпорядженні, а не переходять до власності страхової компанії посередництвом механізмів формування її доходів. Іншим перспективним напрямком є створення таких фондів на взаємній, кооперативній основі. Це дозволяє не лише розподілити ризики поміж періодами, але і рознести їх територіально між різними сільськогосподарськими підприємствами, розподілити між галузями та напрямками спеціалізації. Неприбутковий кооперативний характер таких об'єднань дозволяє забезпечити більш високий рівень ефективності заходів із управління ризиками сільськогосподарських підприємств у порівнянні із традиційним страхуванням. Участь держави у формуванні капіталу таких об'єднань (на постійній або тимчасовій основі) забезпечує цільовий характер державних програм підтримки аграрного сектору,

запобігає перерозподілу коштів до фінансової сфери, сприяє розвитку ринковою конкуренції та зниженню в такий спосіб страхових тарифів для сільськогосподарських страхувальників. Обережна політика формування таких взаємних фондів забезпечує стале нагромадження коштів у них, що в перспективі сприяє зниженню витрат учасників, пов'язаних із їх участю у таких фондах при незмінному рівні покриття ризиків. А в більш віддаленій перспективі -- дані фонди можуть навіть стати одним із джерел залучення фінансових ресурсів для фінансування потреб їх учасників. Тобто, формування ефективного підходу, що здійснене в одній сфері, поступово поширюється на наступні, сприяючи у такий спосіб вирішенню системної проблеми формування в сільському господарстві передумов ефективності функціонування економічних механізмів, забезпечуючи ланцюговий характер, адитивність та синергічність ефектів.

ВИСНОВКИ

Структурні тенденції динаміки обсягів банківських кредитів, наданих сільськогосподарським позичальникам в розрізі строків, на практичному рівні підтверджують наявність інвестиційного потенціалу сільськогосподарської галузі. Про це, зокрема, свідчить багаторічна тенденція до зростання питомої ваги наданих сільськогосподарським позичальникам групи найдовших кредитів (терміном понад 5 років).

Включення сільськогосподарських виробничих одиниць до складу інтегрованих багатогалузевих формувань дозволяє фінансувати касові розриви за рахунок внутрішніх ресурсів конгломерату. Це позитивно впливає як на ефективність таких одиниць, так і на ефективність конгломерату в цілому. Економічний ефект досягається за рахунок підвищення ефективності використання фінансових ресурсів групи, уникнення втрат, пов'язаних із тимчасовим залученням коштів у третіх осіб.

Ефективним заходом в системі удосконалення державних програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників є сприяння створенню саморегульованих фінансових об'єднань сільськогосподарських

виробників на основі кооперативних принципів та господарського розрахунку і участь держави в капіталі таких об'єднань.

Список використаних джерел

1. Збарський В.К. Особливості та проблеми кредитування аграрного сектору економіки України // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2014, №3. - С. 155-160
2. Малік М.Й., Кудінов А.С. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів. - Київ: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2008.- 166 с.
3. Малій О.Г. Фінансово - кредитні відносини в АПК.- Харків: ХНТУСГ, 2008. - 211 с.
4. Залучення іноземних кредитів. - за ред. П.Т. Саблука, М.І. Кісіля. - Київ: ІАЕ, 1999.- 163 с.
5. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. R: A Language and Environment for Statistical Computing / R Core Team.- Vienna, 2014
8. Pearson K. Note on Regression and Inheritance in the Case of Two Parents // Proceedings of the Royal Society of London.- 1895, vol. 58.- С. 240-242
9. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: Постанова КМУ від 29.04.2015 р. №300 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF>
10. History of Raiffeisen Banking Group [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.raiffeisen.ru/en/about/history/>